

नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
कृषि विभाग

फोन: ५५२४२२६

इमेल: planning235@gmail.com

:doaanugaman@gmail.com

योजना, अनुगमन तथा व्यवस्थापन महाशाखा
(योजना, कार्यक्रम तथा अनुगमन शाखा)

पत्र संख्या : यो.का.अ. २०७५/७६

चलानी नं. : ४९

हरिहर भवन, पुल्चोक
ललितपुर

मिति २०७५।०७।०५

बिषय: कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि सम्बन्धमा ।

श्री राष्ट्रिय आलु, तरकारी तथा मसलाबाली विकास केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर,
श्री राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्र, किर्तिपुर, काठमाण्डौ,
श्री बाली विकास तथा कृषि जैविक विविधता संरक्षण केन्द्र, श्रीमहल, ललितपुर।

प्रस्तुत विषयमा कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, योजना तथा विकास समन्वय महाशाखाको मिति २०७५।०६।१८ च.नं. १२० को पत्रानुसार नेपाल सरकार (सचविस्तरको) मिति २०७५/०६/१० को निर्णय मार्फत तपसिलमा उल्लेखित कार्यविधिहरू स्विकृत भएको व्यहोरा अवगत गराउँदै यसै पत्रसाथ संलग्न स्विकृत कार्यविधिहरू अनुसार सम्बन्धित कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु गराउनुहुन निर्देशानुसार अनुरोध छ ।

तपसिल:

- रैथाने बाली प्रवर्द्धन तथा संरक्षण कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि-२०७५
- बगर खेती कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि-२०७५
- कागती प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि-२०७५

सालीकराम पौडेल
कृषि प्रसार अधिकृत

७५५
०६५/०६/१५

कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
योजना तथा विकास सहायता समन्वय महाशाखा

४२९९६६५
फ्याक्स ४२९९९३५

प.सं : यो.ब.का. ७५/७६
च.नं. : ०१०

६५५
०६/१५/१५ सिंहदरबार
काठमाडौं, नेपाल

मिति:- २०७५/०६/१५

विषय: कार्यविधि स्वीकृत गरिएको सम्बन्धमा ।

श्री कृषि विभाग,
हरिहरभवन, ललितपुर।

प्रस्तुत विषयमा ताहाँ विभागको मिति २०७५/०६/०७, प.सं यो.२०७५/७६, च.नं. २३ को पत्रानुसार निम्न उल्लेखित कार्यविधिहरू स्वीकृतिको लागि अनुरोध भएकोमा नेपाल सरकार (सचिवस्तरको) मिति २०७५/०६/१० को निर्णयानुसार स्वीकृत भएको अनुरोध गर्दछु । साथै, स्वीकृत कार्यविधिहरू यसैपत्रसाथ संलग्न राखि यसै अनुसार कार्यक्रम संचालन गर्न गराउनु हुन निर्देशानुसार अनुरोध गर्दछु ।

- रैथाने बाली प्रवर्द्धन तथा संरक्षण कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि-२०७५,
- बगर खेती कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि-२०७५,
- कागती प्रवर्द्धन कार्यक्रम संचालन कार्यविधि-२०७५ ।

(Signature)

महिमा बज्राचार्य
बाग.वि.अ

१५५५
३०.६.१५ (३०.६.१५)
०६/१५/१५

श्री नविप्रडी/लेडीडी,
सम्बन्धित प्रशासक जसको सम्पर्क
ताका विभागाको वेबसाइट वा
सम्बन्धित मन्त्रालयको वेबसाइट
०६/१५/१५

रैथाने बाली प्रवर्द्धन तथा संरक्षण कार्यक्रम
कार्यान्वयन कार्यविधि

२०७५

नेपाल सरकार

कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

कृषि विभाग

बाली विकास तथा कृषि जैविक विविधता संरक्षण केन्द्र

श्रीमहल, ललितपुर

रैथाने बाली प्रवर्द्धन तथा संरक्षण कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि २०७५

प्रस्तावना:

नेपालमा ३ लाख ५० हजार हेक्टर क्षेत्रफलमा कोदो, फापर, चिनो, कागुनो, उवा, जौ, लट्टे लगायतका रैथाने तथा सहायक बालीहरूको खेति गरिन्छ । नेपालको मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्रहरूमा खाद्य तथा पोषण सुरक्षा कायमका लागि यी बालीहरूले महत्वपूर्ण स्थान राख्दछन् । खाद्य सुरक्षाका अलावा बाली विविधकरण तथा जैवविविधतामा यी बालीहरू महत्वपूर्ण मानिन्छन् । यद्यपी, नेपालमा कृषि विकासको हालसम्मको अवस्थामा आई पुग्दा कृषि विकासका प्रयासहरू रैथाने बालीहरूमा भन्दा पनि आयातित(Exotic) बालीका जातहरूमा केन्द्रित रहेको पाइन्छ । यसले गर्दा हाम्रो स्थानीय तथा रैथाने बालीहरूको अस्तित्व संकटमा पर्नुका साथै खाद्य सुरक्षा प्रत्याभूतिका लागि बाहिरबाट ल्याइएका बालीका जातहरूमा भर पर्नु परेको अवस्था छ । खाद्यान्न बालीमा आत्मनिर्भर हुने राष्ट्रिय अभियानलाई सफल पार्न देश भित्रै उपलब्ध हुने यिनै रैथाने तथा स्थानीय बालीहरूको प्रवर्द्धन एवम् व्यवसायिकरण गर्नु जरुरी छ । परम्पराकाल देखिनै नेपालमा लगाइदै आइएकरैथाने बालीहरूलाई बाली प्रणालीमा आवद्ध गरी उपयोगितामा बृद्धि गर्दै बजारीकरणको सुनिश्चितता गर्न सके कृषकको आम्दानी वढ्नुका साथै दैनिक उपभोगका लागि चामलमा मात्र भर पर्नु पर्ने अहिलेको अवस्थामा सुधार आई विदेशबाट आयात हुने चामलको परिमाणमा समेत कमी आउन जाने देखिन्छ । नेपाल सरकारको १४ औं योजनाको कृषि तर्फ कार्यनीतिको बुँदा नं ९ मा "खाद्यान्न उत्पादन न्यून हुने तथा खाद्यपोषण असुरक्षित क्षेत्रमा स्थानीय स्तरमै उत्पादन गर्न सकिने कृषिजन्य उत्पादन प्रवर्द्धन तथा उपयोगमा जोड दिई सुरक्षित खानपान र पौष्टिक तत्वका स्रोत तथा उपयोगबारे सचेतनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ" भन्ने उल्लेख भएको एवम् तत्कालीन कृषि भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालयबाट जारी भएको कृषि, पशुपंक्षी भूमि व्यवस्था तथा सहकारी क्षेत्र रूपान्तरणको मार्गचित्र २०७५ को बुँदा नं १० मा "विगतमा अधिकांश मध्य पहाडी र उच्च पहाडी क्षेत्रको खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको प्रमुख आधारको रूपमा रहेका तर हाल निकै कम खेती गरिने कोदो, जौ, उवा, फापर, चिनो, कागुनो, लट्टे आदि स्थानीय बालीहरूको प्रवर्द्धनका लागि आगामी वर्षदेखि रैथाने बाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ" भन्ने उल्लेख रहेकोले रैथाने बालीहरूको प्रवर्द्धन तथा संरक्षण नेपाल सरकारको प्राथमिकतामा समेत परेको देखिन्छ ।

यिनै विविध विषयवस्तुहरूलाई मध्यनजर गरी मध्य पहाडी तथा उच्च पहाडी जिल्लाहरूमा रैथाने बाली प्रवर्द्धन कार्यक्रम सुरु गर्ने लक्ष्य लिइएको छ । नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्बाट रैथाने बालीहरूका केही जातहरूको विकास भएता पनि कृषकहरूको ती जातहरूको बीउमा पहुँच नभएको, बीउ उत्पादन कार्यक्रमहरू (समुदायमा आधारित बीउ उत्पादन कार्यक्रम, डिस्प्रो(DISSPRO), सामुदायिक बीउ बैंक आदि) मार्फत् यी बालीहरूको बीउ उत्पादन हुने नगरेको, रैथाने बालीका धेरै स्थानीय जातहरूमा जातीय सुधार भई सूचिकृत समेत नहुँदा यी बालीहरूको व्यवसायिकरणमा समस्या परेको साथै यी बालीहरूको उत्पादनमा विविधकरण नहुनु, उपभोगमा कमजोर सचेतना तथा सुनिश्चित बजारको अभाव रहेको सन्दर्भमा यी बालीहरूको प्रवर्द्धन गरी खाद्य सुरक्षा एवम् जैविक विविधता संरक्षणमा सहयोग पुर्याउन रैथाने बाली प्रवर्द्धन कार्यक्रमसञ्चालन गर्नु आवश्यक देखिएको छ । यसैलाई

सचिव

पृष्ठ १/८

हृदयंगम गर्दै नेपाल सरकारले बाली विकास तथा जैविक विविधता संरक्षण कार्यक्रम अन्तरगत आ व २०७५/०७६ देखि रैथाने बाली प्रवर्द्धन तथा संरक्षण कार्यक्रम समेत स्वीकृत गरेको छ । चालू आ व २०७५/०७६ देखि संचालन हुने यस कार्यक्रमलाईव्यवस्थित रूपमा सन्चालन गर्नको लागि नेपाल सरकार कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयले यो कार्यविधि तयार गरेको छ ।

परिच्छेद १

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :

- (१) यस कार्यविधिको नाम रैथाने बाली प्रवर्द्धन तथा संरक्षण कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि २०७५ रहेको छ ।
(२) यो कार्यविधि स्वीकृत भएको मितिबाट तुरुन्त लागु हुनेछ ।

२. परिभाषा : (१) विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा -

- (क) "कार्यक्रम" भन्नाले रैथाने बाली प्रवर्द्धन तथा संरक्षण कार्यक्रम भन्ने सम्झनु पर्छ ।
(ख) "रैथाने बाली" भन्नाले परम्परागत रूपमा सदियौंदेखि कृषकले खेती एवम् संरक्षण गर्दै आइरहेका कृषि बालीहरू सम्झनु पर्दछ ।
(ग) "स्थानीय तह" भन्नाले कार्यक्रम कार्यान्वयन हुने स्थानको गाउँपालिका वा उप/महा/नगरपालिका भन्ने सम्झनु पर्छ ।
(घ) "केन्द्र" भन्नाले कृषि विभाग अन्तर्गतको बाली विकास तथा कृषि जैविक विविधता संरक्षण केन्द्र भन्ने सम्झनु पर्छ ।
(ङ) "निर्देशनालय" भन्नाले सम्बन्धित प्रदेश अन्तरगतको कृषि विकास निर्देशनालय भन्ने सम्झनु पर्छ ।
(च) "डिस्प्रो (DISSPRO)" भन्नाले जिल्लास्तरीय बीउ बिजन आत्म निर्भर कार्यक्रम भन्ने सम्झनु पर्छ ।
(छ) "परिषद्" भन्नाले नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् भन्ने सम्झनु पर्छ ।
(ज) "अनुसन्धान केन्द्र" भन्नाले नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् अन्तरगतका अनुसन्धान केन्द्रहरू भन्ने सम्झनु पर्छ ।
(झ) "श्रोत बीउ" भन्नाले प्रचलित बीउ बिजन ऐन, नियमावली प्रमाणीकरण गरिएको वा यथार्थ संकेतपत्र लगाई बीज बृद्धि गर्नको लागि प्रयोग गरिने श्रोत बीउलाई सम्झनु पर्छ ।
(ञ) "उन्नत बीउ" भन्नाले प्रचलित बीउ बिजन ऐन, नियमावली अनुसार यथार्थ संकेत पत्र लगाइएको बीउ भन्ने सम्झनु पर्छ ।

३. कार्यक्रम संचालनको उद्देश्य: (१) यस कार्यविधि अनुसार संचालन हुने कार्यक्रमको उद्देश्यहरू देहाय बमोजिम हुनेछन् -

- (क) थाने बालीहरूको जातीय सुधार, प्रवर्द्धन तथा संरक्षण गर्नु,

सचिव पृष्ठ २/८

- (ख) रैथाने बालीहरूको उन्नत खेती प्रविधि विस्तार मार्फत् उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गर्नु,
- (ग) रैथाने बालीहरूको उत्पादन विविधिकरण तथा बजारीकरणमा सहयोग पुर्याई यी बालीहरूको व्यवसायिकरण मार्फत् कृषकको आयस्तरमा सुधार ल्याउनु,
- (घ) स्थानीय रैथाने बालीहरूको घरखेती स्थलीय (on-farm) र परस्थानीय (ex-situ) संरक्षणमा सघाउ पुर्याउनु ।

परिच्छेद २

कार्यक्रम संचालन अवधारणा

४. कार्यक्रमको अवधी र सम्भागहरू: (१) रैथाने बाली प्रवर्द्धनका लागि उत्पादन पूर्व अवस्था देखि उपभोग सम्ममा पुग्दा पार हुने विभिन्न चरणहरू (उत्पादन सामग्री आपूर्ती, उत्पादन, प्रशोधन, बजारीकरण तथा उपभोग आदि) मा सहजिकरण गर्ने गरी पूर्ण मूल्य श्रृंखला अवधारणामा (Complete Value Chain Approach) आधारित रही कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । यसरी कार्यक्रम संचालन गरिने कार्यक्रम पहिलो चरणमा ३ वर्ष (आ.व. २०७५/०७६-२०७७/०७८) सम्म संचालन हुनेछ । कार्यक्रमबाट प्राप्त सिकाईका आधारमा अन्य जिल्लाहरूमा समेत चरणबद्ध रूपमा कार्यक्रम विस्तार गर्दै लगिनेछ ।

(२) यस कार्यक्रम देहायका ५ सम्भागहरू (Components) मा केन्द्रित रही संचालन गरिनेछ -

- (क) सचेतनावृद्धि (Awareness Creation)
- (ख) उत्पादन सामग्री आपूर्ती तथा प्रविधि (Input supply and Technology)
- (ग) उत्पादन विविधकरण (Product diversification)
- (घ) बजारीकरण सहयोग(Marketingsupport)
- (ङ) जैविक विविधता संरक्षण तथा अभिलेखीकरण (Conservation and documentation)

परिच्छेद ३

कार्यक्रम संचालन प्रक्रिया

५. क्षेत्र छनौट : (१) कार्यक्रम संचालनका लागि क्षेत्र छनौटका आधारहरू देहाय बमोजिम हुनेछन् -

- (क) रैथाने बालीको खेती गरिने मध्य तथा उच्च पहाडी जिल्लाहरू,
- (ख) रैथाने बाली खेती हुन सक्ने मध्य तथा उच्च पहाडी जिल्लाहरू र विशेष उत्पादन क्षेत्र रहेका अन्य जिल्लाहरू,
- (ग) रैथाने बाली प्रवर्द्धनका लागि कार्य गरिरहेका अन्य संघ संस्थाहरूको कार्यक्षेत्र भएका स्थानहरू
- (२) पहिलो चरणमा (आ.व. २०७५/०७६ देखि २०७७/०७८) यस कार्यक्रम अनुसूची १ मा उल्लेख भएका जिल्लाहरूमा संचालन गरिनेछ । आगामी आ. व. देखि सम्भाव्यताका आधारमा अन्य जिल्लाहरूसमेत समावेश गर्न सकिनेछ ।

६. कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयन : (१) यस कार्यक्रमको तर्जुमा र कार्यान्वयन देहाय बमोजिम हुनेछ -

- (क) यस कार्यक्रमको लागि आवश्यक बजेट बाली विकास तथा जैविक विविधता संरक्षण केन्द्रमा उपलब्ध हुनेछ ।
- (ख) बाली विकास तथा जैविक विविधता संरक्षण केन्द्रले जिल्ला विशेष रैथाने बालीहरूको सम्भाव्यताको आधारमा कार्यक्रम तर्जुमा गरी स्वीकृतीको लागि पेश गर्नेछ ।
- (ग) यस कार्यक्रमको कार्यान्वयन बाली विकास तथा जैविक विविधता केन्द्रबाट सम्बन्धित प्रदेश मातहतको कृषि ज्ञान केन्द्रसँगको समन्वयमा संचालन हुनेछ । कार्यक्रम संचालन गर्दा नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्, जिन बैंकसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
- (घ) कार्यक्रम कार्यान्वयनका दौरान स्थानीय तहको कृषि शाखा, प्रदेश तहमा रहने कृषि विकास निर्देशनालय अन्तरगतको बाली विकास तथा माटो व्यवस्थापन शाखासँग समन्वयलाई सुनिश्चित गरिनेछ ।

७. कार्यक्रमको संचालन : (१) कार्यक्रम संचालनको गर्दा देहाय बमोजिमको प्रक्रिया अवलम्बन गरिने छ -

- (क) यस कार्यक्रम अन्तरगत पहिलो चरणमा कोदो, फापर, उवा, कागुनो, चिनो, जौ, जुनेलो, लट्टे लगायतका रैथाने बालीहरूमा संरक्षण एवम् प्रवर्द्धनका कार्यहरू संचालन गरिनेछ ।
- (ख) यस कार्यक्रम संचालनको लागि छनौट भएका जिल्लाहरूमा रैथाने बाली उत्पादन हुने क्षेत्रका सामुदायिक बीउ बैंक व्यवस्थापन समिति, कृषक समूह, कृषि सहकारी तथा यससँग सम्बन्धित उद्घमी, व्यवसायीहरू परिचालन गरिनेछ । यसका लागि छनौट सम्बन्धी प्रक्रिया तथा छनौटका आधारहरू कृषि ज्ञान केन्द्रसँग समन्वय गरी केन्द्रले तयार गरी कार्यान्वयन गर्नेछ ।
- (ग) सामुदायिक बीउ बैंक व्यवस्थापन समिति/कृषक समूह/कृषिसँग सम्बन्धित सहकारीहरू नभएको खण्डमा सामुदायिक बीउ बैंक व्यवस्थापन समिति/कृषक समूह गठन गरी परिचालन गरिनेछ ।
- (घ) पहिलो वर्ष कार्यक्रम संचालन हुने क्रियाकलापहरू सम्भव भएसम्म क्लष्टरमा कार्यक्रम संचालन गर्नेछ ।
- (ङ) उन्नत जातमा कृषकहरूको पहुँचका लागि सहभागीतामूलक जातीय छनौट, बीउ उत्पादन कार्यक्रम आदि संचालन गरिनेछ । यसको लागि कृषि ज्ञान केन्द्रमा रहेको अध्ययन परीक्षण तथा तथ्यांक शाखालाई विशेष जिम्मेवार बनाइनेछ ।
- (च) कृषकहरूले मन पराएका र क्षेत्र विस्तारको लागि सम्भावना भएका रैथाने जातहरूको समेत बीउ प्लट छनौट गरिनेछ र परिषद् मार्फत् यस्ता जातहरू दर्ता गरी राष्ट्रिय अभिलेखमा राख्नका लागि जातीय विवरण (Varietal descriptor) सहितको जात दर्ता गर्ने प्रस्ताव तयार भई राष्ट्रिय बीउ बिजन समितिमा पेश हुनेछ ।
- (छ) कार्यक्रमका लाभग्राहीहरूलाई नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषदको समन्वयमा रैथाने बाली सम्बन्धी तालिम प्रदान तथा रैथाने बालीका बीउ प्रसारण कीटहरू वितरण गरिनेछ ।
- (ज) प्रकरण (च) बमोजिम जात दर्ता प्रक्रियाको लागि बीउ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्रको समेत सहयोग रहनेछ ।

(झ) दर्ता भएका रैथाने जातहरूको समेत योजनाबद्ध तवरले बीज बृद्धि गरी क्षेत्र विस्तार गरिनेछ ।

(ञ) कार्यक्रम संचालनका क्रममा अनुदानमा उपलब्ध गराइने सामग्री/औजार उपकरणको हकमा प्राविधिक स्पेशिफिकेसन तथा मूल्यांकन आधार तयार एवम् आपूर्तिकर्ता छनौट गर्न यस केन्द्रले एक समिती गठन गरी खरिद कार्य सम्पन्न गर्नेछ ।

९. रैथाने बाली जैविक विविधता संरक्षण कार्यक्रम संचालन : (१) जैविक विविधता संरक्षणको लागि रैथाने बालीका स्थानीय जातहरू संकलन तथा Passport Data तयार गरी नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् अन्तर्गतको जीन बैंकलाई हस्तान्तरण गरिनेछ ।

१०. बीउको श्रोत : (१) कार्यक्रम लागु हुने जिल्लाहरूको लागि नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् तथा बीउ उत्पादक कृषक समूह/सहकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरू मार्फत् उपलब्ध गराइनेछ भने कृषकले मन पराइरहेका र सन्तोषजनक उत्पादकत्व भएका रैथाने बालीका स्थानीय जातहरूलाई समेत बीउको रूपमा प्रयोग गर्न सकिनेछ ।

(२) यी जातहरू राष्ट्रिय बीउ बिजन समितिमा पन्जीकरणहुने व्यवस्थाका लागि आवश्यक तयारी तथा पहल गरिनेछ ।

१०. संचालन गरिने मुख्य मुख्य क्रियाकलापहरू : (१) यस कार्यक्रम अन्तरगत संचालन गरिने मुख्य मुख्य क्रियाकलापहरू अनुसूची २ मा व्यवस्था गरिएको छ ।

(२) रैथाने बाली प्रवर्द्धनका लागि प्रतिफलमा आधारित प्रोत्साहन प्रणालीलाई समेत क्रमशः अवलम्बन गर्दै लगिनेछ ।

११. कार्यक्रमको प्रतिफल र उपलब्धी : (१) यस कार्यक्रमको कार्यान्वयबाट हासिल हुने मुख्य प्रतिफल तथा उपलब्धीहरू देहाय बमोजिम हुनेछन् -

(क) रैथाने बालीले ढाकेको क्षेत्रफलमा कार्यक्रम संचालन हुने जिल्लाहरूमा कम्तीमा १० प्रतिशतले वृद्धि हुने,

(ख) रैथाने बालीको उत्पादकत्वमा कम्तीमा २० प्रतिशतले वृद्धि हुने,

(ग) रैथाने बालीको उत्पादन विविधिकरण भई उपभोगका लागि उपलब्ध हुने,

(घ) रैथाने बालीहरूको अघावधिक तथ्यांक राष्ट्रिय अभिलेखमा अभिलेखीकरण हुने,

(ङ) जीन बैंकमा संरक्षित कम्तीमा १०० किसिमका रैथाने बालीका जातहरू कृषकहरूको पहुँचमा पुर्याइनेछ,

(च) रैथाने बालीहरूको चुटानी कार्यमा थ्रेसिड मेसिनको प्रवर्द्धन मार्फत् महिलाहरूको कार्यबोझमा कमि ल्याइनेछ

परिच्छेद ४

कार्यक्रम अनुगमन तथा मूल्यांकन व्यवस्था

१२. कार्यक्रम अनुगमन तथा मूल्यांकन : (१) यस कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्यांकन सम्बन्धित स्थानीय तह, प्रदेश कृषि विकास निर्देशनालय, प्रदेश भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, बाली विकास तथा कृषि जैविक विविधता संरक्षण केन्द्र, कृषि विभाग र कृषि तथा पशुपक्षी विकासमन्त्रालयबाट हुनेछ ।

(२) यस कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि अन्तर निकायहरू बीच समन्वय, सहकार्य एवम् प्राविधिक अनुमगन तथा निर्देशनका लागि देहाय बमोजिमको केन्द्रीय अनुमगन तथा समन्वय समिती गठन गरिनेछ -

१. उप-महानिर्देशक, प्रविधि तथा समन्वय महाशाखा, कृषि विभाग - संयोजक
२. प्रमुख, जिन बैंक, ने.कृ.अ.प., खुमलटार - सदस्य
३. निर्देशक, बाली तथा बागवानी, ने.कृ.अ.प. - सदस्य
४. प्रमुख, कृषि उत्पादकत्व व्यवस्थापन शाखा, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय - सदस्य
५. बरिष्ठ कृषि अर्थ विज्ञ, योजना, कार्यक्रम तथा समन्वय शाखा, कृषि विभाग - सदस्य
६. प्रमुख, बाली विकास तथा कृषि जैविक विविधता संरक्षण केन्द्र - सदस्य सचिव

समितिले आवश्यकता अनुरूप सम्बन्धित विज्ञलाई बैठकमा आमन्त्रण गर्न सक्नेछ । यस समितीको बैठक हरेक चौमासिक अवधिमा संचालन हुनेछ ।

(३) बाली विकास तथा जैविक विविधता संरक्षण केन्द्रले आवश्यकता अनुसार अनुमगन तथा मूल्यांकन सम्बन्धी ढाँचा तयार गरी कृषि विभाग र तालुक निकायमा प्रतिवेदन सम्प्रेषण गर्नेछ ।

परिच्छेद ५

विविध

१३. प्रचलित कानून लागु हुने : (१) प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भएका विषयहरूका सम्बन्धमा सोही बमोजिम र अन्य व्यवस्थाका सम्बन्धमा यसै कार्यविधि बमोजिम हुनेछ ।

१४. अन्तिम व्याख्या : (१) यस कार्यविधिको व्याख्यामा द्विविधा भएमा केन्द्रले गरेको व्याख्या अन्तिम हुनेछ ।

१५. अनुसूचीमा हेरफेर गर्न सक्ने : (१) यस कार्यविधिमा संलग्न अनुसूचीहरू (आर्थिक बिषय बाहेक) मा हेरफेर कृषि विभागको आवश्यकता अनुसार गर्न सक्नेछ ।

अनुसूची - १

(दफा ५ को उपदफा (२) सँग सम्बन्धित)

पहिलो चरणमा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि छनौट भएका जिल्लाहरू

क्र.सं.	प्रदेश	जिल्ला	कैफियत
१	कर्णाली प्रदेश	हुम्ला	
२	गण्डकी प्रदेश	लमजुङ	
३	प्रदेश नं ७	बाजुरा	

अनुसूची - २

(दफा १० सँग सम्बन्धित)

संचालन गरिने क्रियाकलापहरू

१. सचेतनाअभिवृद्धि (Awareness Creation)

- महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवक तथा आई.पि.एम. सहजकर्ताहरूलाई खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा रैथाने बालीको महत्व सम्बन्धी ३ दिने तालिम
- स्थानीय तथा राष्ट्रिय स्तरका विद्युतीय तथा छापा संचार माध्यम मार्फत् प्रचार प्रसार गर्ने (एफ.एम. बाट जानकारी मूलक सन्देश, भिडियो वृत्तचित्र निर्माण तथा प्रसारण, होरिडग बोर्ड, पर्चा/पम्प्लेट/बुकलेट तयारी तथा प्रकाशन, मेला महोत्सवमा पहर्सन, सडक नाटक आदि)
- ख्याती प्राप्त कलाकार/राष्ट्रिय व्यक्तित्वसँगको सहयोगमा सूचना तथा सन्देश उत्पादन प्रशोधन र प्रसारण
- कार्यक्रमबारे छलफल गर्न सरोकारवाल निकायहरू बीच अभिमूखीकरण गोष्ठी

२. उत्पादन सामग्री आपूर्ति तथा प्रविधि (Input supply and Technology)

- रैथाने बाली उन्नत खेती प्रविधि बारे ३ दिने तालिम
- तालिम म्यानुअल तयारी तथा प्रकाशन
- ८५ प्रतिशत अनुदानमा रैथाने बालीका स्थानीय तथा उन्नत जातका बीउ वितरण
- प्रदर्शन तथा जातीय छनौटका क्रियाकलाप संचालन
- ८५ प्रतिशत अनुदानमा थ्रेसिड मेसिन उपलब्ध गराउने
- प्रविधि अनुसरणका लागि Cross learning Visit/Travelling Seminar संचालन गर्ने
- Diversity Block स्थापना गर्ने

सचिव

३. उत्पादन विविधिकरण (Product diversification)

- (क) होटल व्यवसायी, होमस्टे संचालक, उद्यमी, सामुदायिक बीउ बैंकका सदस्य, कृषक समूह तथा सहकारीका
- (ख) सदस्यहरुलाई उत्पादन विविधिकरण सम्बन्धी ३ दिने तालिम
- (ग) तालिम लिने सहभागीलाई सम्झौता गरी औजार उपकरण तथा वस्तुगत सहयोग - शत प्रतिशत अनुदानमा
- (घ) रैथाने बालीको प्याकेजिड र लेवलिडगमा शत प्रतिशत अनुदान सहयोग
- (ङ) उत्पादन विविधिकरणका लागि आवश्यक पर्ने औभन लगायतका उपकरणमा ५० प्रतिशत अनुदान सहयोग
- (च) पौष्टिक तत्व विश्लेषण (Nutrient Analysis)

४. बजारीकरण सहयोग (Marketing support)

- (क) रैथाने बालीका उत्पादन बिक्री कक्ष (Selling Center) निर्माणका लागि ८५ प्रतिशत अनुदान सहयोग
- (ख) सिलिड मेशिनमा ८५ प्रतिशत अनुदान सहयोग
- (ग) देशको संघीय राजधानीमा रैथाने बालीका उत्पादनहरुको सहज आपूर्तिका लागि काठमाण्डौ जिल्लामा
- (घ) आधिकारिक बिक्री केन्द्र निर्माण सहयोग
- (ङ) खाद्य मेला, प्रांगारिक कृषि मेला लगायतका राष्ट्रिय, प्रादेशिक एवम् स्थानीय स्तरका मेला महोत्सवमा सहभागी भई रैथाने बालीका उत्पादनहरुको बिक्री वितरणका लागि सहयोग कार्यक्रम

५. जैविक विविधता संरक्षण तथा अभिलेखीकरण (Conservation and documentation)

- (क) रैथाने बालीको तथ्यांक संकलन तथा अद्यावधिक गरी प्रोफायल प्रकाशन (केन्द्र तथा जिल्लास्तरमा)
- (ख) रैथाने बाली प्रवर्द्धन तथा अभिलेखिकरण राष्ट्रिय स्तरको गोष्ठी
- (ग) रैथाने बाली जातीय दर्ता सहजीकरण
- (घ) Image Bank स्थापना
- (ङ) कृषकको परम्परागत ज्ञान (Indigenous knowledge) अभिलेखीकरण
- (च) जातीय विवरण अभिलेखीकरण (Varietal Characterization) र Passport Data संकलन
- (छ) समस्या पहिचान तथा विश्लेषण, RED listing and RED Zoning